

ENEIDA

Publius Vergilius Maro (70 a.Chr.–19 p.Chr.) este, fără îndoială, cel mai cunoscut poet latin. Fire timidă și melancolică, nu s-a implicat în viața politică, dedicându-se exclusiv poeziei. Vergilius a scris poeme pastorale de inspirație elenistică (*Eglogele*), care ni-l prezintă ca pe un Teocrit roman, precum și *Georgicele* (considerată de critică drept cea mai bună lucrare a sa), poem cu caracter didactic în descendența lui Hesiod din *Munci și zile*. Ultimii zece ani din viață i-a dedicat alcătuirii poemului epic *Eneida*. Surprins de o boală neașteptată, pe patul de moarte, Vergilius va cere arderea manuscrisului, fapt care nu s-a mai petrecut, grație insistențelor lui Octavian Augustus, prieten apropiat al poetului. Valorificând tradiții anterioare și luând ca model *Iliada* și *Odiseea* lui Homer, poetul va alcătui o operă originală, o adevărată biografie mitică a poporului roman, cu accente profetice. Mitul Romei va fi o constantă în civilizația europeană, dacă ne gândim doar la „A Doua Romă”, Bizanțul, la statul papal și Biserica Romano-Catolică, ori la Sfântul Imperiu Roman, de la Carol cel Mare la Napoleon, la „A Treia Romă”, Moscova etc. *Eneida* a fost un pilon al ideologiei promovate de Augustus, de exaltare a Romei și a destinului ei universal, cel de a instaura pe întregul pământ epoca de aur a păcii și prosperității eterne. Posteritatea *Eneidei* a fost prodigioasă, ea devenind modelul ideal pentru scriitorii latini antici și pentru cei medievali, prezentându-se ca o adevărată Biblie a romanității, fiind studiată și interpretată în școlile lumii greco-romane, dar și în cele medievale, până târziu, în Europa modernă. Poemul a influențat și literatura creștină, marii teologi și exegeți străduindu-se să găsească valori morale și profeții mesianice în opera lui Vergilius, pe care o interpretau alegoric. Sfântul Augustin ne mărturisește în *Confesiuni* că a plâns neconsolat la școală când a citit despre moartea Didonei. Evul Mediu și Renașterea, apoi Romantismul l-au avut pe Vergilius ca model de stil și de compoziție, dacă ne gândim doar la Dante (pentru care Vergilius este *mestro e duca*) sau la *Orlando furioso* a lui Tasso și *Paradisul pierdut* al lui Milton. T.S. Eliot, pe urmele lui E. Curtius, a observat că *Eneida* este una dintre operele fundamentale ale literaturii europene, influența ei mai mult sau mai puțin directă fiind vizibilă nu doar în literatura medievală și modernă (să amintim doar *Moartea lui Virgiliu*, de Hermann Broch), ci și în arta europeană.

Eugen Lovinescu (1881–1943), dincolo de bine cunoscuta sa activitate de critic literar, a avut o solidă formație clasicistă, vizibilă în întreaga sa operă, fiind convins că „studiile clasice au fost până acum nutrimantul principal al inteligenței în omenire și vor rămâne întotdeauna”. Licențiat în filologie clasică, Lovinescu a fost profesor de limba latină la licee din Ploiești și București, alcătuiind manuale și traducând din Homer, Horațiu, Tacitus și Vergilius. Tălmăcirea de față, deși în proză, nu se adresează doar elevilor de liceu, cum intenționase inițial traducătorul, ci este o adevărată capodoperă, de o fidelitate și de o valoare literară remarcabile, având darul să înlesnească pătrunderea cititorului modern în fascinanta lume a literaturii antice.

PUBLIUS VERGILIUS MARO
ENEIDA

TRADUSĂ ÎN PROZĂ ȘI PREFAȚATĂ DE E. LOVINESCU

ILUSTRĂȚII DE
VASILE SITARI

HUMANITAS
BUCUREȘTI

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față reproduce textul din ediția Virgiliu, *Eneida*, traducere din limba latină de E. Lovinescu, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1938, cu minime intervenții, motivate de adaptarea la normele ortografice actuale. Ilustrațiile au fost create de Vasile Sitari pentru prezenta ediție.

PREFAȚĂ

Publius Vergilius Maro s-a născut în 70 a.Chr. în satul Andes de lângă Mantua, numit azi Pietola, din oameni de rând (tatăl lui fiind olar sau mic agricultor), dar cu dragoste de cultură. Mulțumită acestei împrejurări, tânărul Vergilius studiază la Cremona, la Milan, la Roma și Neapole: are ca profesor pe filozoful epicureian Syron și se îndeletnicește, în afară de filozofie, cu toate disciplinele timpului, dintre care nu sunt excluse fizica, matematica și astronomia. După o încercare fără succes de a-și deschide o carieră în barou, Vergilius se consacră cu desăvârșire poeziei. Lăsând la o parte câteva lucrări de proveniență nesigură, deși considerate de unii ca încercări de tinerețe ale poetului (*Dirae, Ciris, Moretum, Copa*, etc.), opera lui certă începe cu *Bucolicele*, compuse între 43 și 37, în liniștea micului său ogor de lângă Mantua, departe de zgomotele luptelor politice, în care îl găsește tragedia războaielor civile. În urma luptei de la Philippi, pentru a-și răsplăti veteranii, Antoniu și Octavian le dau ogoarele aparținând orașelor de peste Pad, care luaseră partea ucigașilor lui Cezar. Cu această ocazie este deposedat și Vergilius de ogorul său, în favoarea centurionului Arius, și silit să ia drumul Romei pentru a stăruii să și-l redobândească. Prin mijlocirea lui Pollio, care-i cunoaște cele trei egloge compuse până la acea dată, Vergilius e prezentat lui

Octavian, și astfel își recapătă ogorul – fapt pe care îl consemnează într-o eglogă, unde sub numele păstorului Tityrus îl preaslăvește pe Octavian. La izbucnirea conflictului dintre Antoniu și Octavian, ce se termină prin înfrângerea lui Antoniu la Perusia, nemaiputând avea protecția lui Pollio, Vergilius e din nou izgonit de centurionul Arius din avutul părintesc și silit să se refugieze la Roma până ce pacea de la Brundisium îl readuce din nou în ogorașul lui de pe Mincio, ceea ce constituie subiectul eglogei IX. După isprăvirea *Bucolicelor*, Vergilius compune la Neapole, între 37 și 30, cele patru cânturi de *Georgice*, închinată lui Mecena, sub a cărui ocrotire trece, ca și Horațiu. După lupta de la Actium, Octavian devenind singurul stăpânitor al lumii, Vergilius se hotărăște să-și realizeze vechea lui intenție de a cânta originile Romei, punându-le în concordanță cu noua stare de lucruri și cu sentimentele de recunoștință personală față de binefăcătorul lui, întemeietor al unei ordini și dinastii noi.

Cu alte cuvinte, în plină maturitate, la 40 de ani, Vergilius se consacră cu totul compunerii marelui său poem *Eneida*, lucrând la el neîntrerupt timp de 11 ani, fără să-l fi terminat de altfel. În 19 a. Chr. voind să vadă locurile evocate în epopeea sa și, cu deosebire, câmpia Troiei de odinioară, el întreprinde o călătorie în Grecia; la întoarcere se întâlnește cu Augustus la Atena, cu care se îmbarcă; îmbolnăvindu-se însă pe drum, moare abia coborât la Brundisium, în ziua 10 de la calendele lui octombrie, 19 a. Chr., în vârstă de 51 de ani. Corpul lui e transportat la Neapole și îngropat aproape de Pausilipp, cu un epitaf compus, după cât se spune, chiar de el:

*Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.*¹

*

Prin unghiul inspirației naționale și dinastice trebuie văzută *Eneida*, opera de căpetenie a poetului și a întregii literaturi latine. Ca și în

¹) „Mantua m-a născut, Calabria m-a răpit, acum Parthenope mă ține: am cântat pășuni, ogoare, bătălii.“

Bucolice și în *Georgice*, și ca în mai toate operele latine, trebuie căutat și îndărătul *Eneidei* izvorul literar grecesc și intenția de a-l egala sau depăși, izvor care e în *Iliada* și *Odiseea* lui Homer, prin acel procedeu atât de obișnuit romanilor, al contaminației, adică al contopirii într-una singură a două opere grecești, și anume: în primele șase cărți, rătăcirile lui Enea pe mare urmăresc de aproape rătăcirile lui Ulise povestite în *Odiseea*, în care Anchise amintește pe Laerte, și Didona pe Calipso; iar în ultimele șase cărți, luptele dintre troieni și rutuli duse în câmpia Lațului urmează de aproape luptele dintre greci și troieni sub zidurile Troiei, povestite în *Iliada*. Prin acest caracter de imitație, oricâtă originalitate am constata în fuziunea ciclului de legende grecești din jurul Războiului Troian cu ciclul de legende naționale, poziția *Eneidei* față de epopeea homerică se precizează de la sine ca cea a unei creații artificiale, cărturărești față de o creațiune spontană. Însuși momentul istoric al compunerii *Eneidei* nu răspunde condițiilor de naivitate și de credulitate necesare producerii unei epopei bazate pe religiozitate, pe fuziunea dintre divin și uman, pe miraculos; înclinată spre scepticism filozofic, epoca lui Augustus nu era prielnică unei narațiuni în care zeii trebuiau să se amestece cu oamenii. Iată pentru ce, în chip fatal, mitologia *Eneidei* rămâne convențională, cu zeii lipsiți de viață și de pasiuni puternice, cum erau la Homer, ci ierarhizați, stilizați, disciplinați, cu un miraculos plin de artificiu și întrebuițat ca simplu element decorativ. În afară de aceasta, nici talentul delicat, feminin, duios și esențial subiectiv al poetului nu era potrivit pentru zugrăvirea luptelor, pentru însuflețirea unor eroi primitivi cu sentimente puternice și firești; iată pentru ce Enea nu este un adevărat erou homeric, un Ahile sau chiar un Hector, ci un caracter resemnat, fără reacții personale violente, mai mult pios și temător de zei decât războinic, tip ideal de magistrat și de preot roman; tot astfel și ceilalți tovarăși ai lui Enea au o vitejie uniformă și convențională, fără alte distincții psihologice. În genere, în afară de Didona, pe al cărei suflet elegiac poetul l-a zugrăvit minunat prin adevărate consonanțe sufletești, aproape toți ceilalți eroi n-au trăsături caracteristice, nu sunt puși în acțiune prin jocul unei invenții bogate...

Cu toate aceste rezerve, *Eneida* a fost primită în lumea romană cu cel mai mare entuziasm și e considerată și astăzi ca cea mai reprezentativă operă a latinității, întrucât reprezintă sinteza unei întregi lumi de legende. Punctul de plecare e, firește, fondul poemelor homerice, pe lângă care se adaugă legendele lui Hesiod, ale poezilor ciclici și ale poezilor tragici: în *Eneida* se topesc nu numai epopeea homerică, tragedia attică și poezia alexandrină, ci și literatura latină anterioară, Naevius, Ennius, primii cântăreți ai tradițiilor naționale, Catul, poet al dragostei. În *Eneida* se condensează nu numai poezia legendară, ci și o sumă importantă de cunoștințe istorice, adevărat tezaur al antichităților greco-romane. Ingeniozitatea poetului îi dă nu numai o noutate de compoziție, dar știe să unească și interesul trecutului îndepărtat și legendar, singurul care părea indicat subiectului, cu cel al prezentului sau al unui trecut apropiat, de o actualitate mult mai vie; aplicarea teoriei metempsihozei din cartea a VI-a îi dă, astfel, putință lui Enea să vadă în Infern viitorul neamului său și lui Vergilius posibilitatea de a ne trece pe dinaintea ochilor o adevărată frescă a istoriei romane până la Augustus, prin eroii săi cei mai reprezentativi. Alte procedee ingenioase concurg la acest scop unic al întregului poem, de a ne cânta gloria și menirea poporului roman, în care fuzionează nu numai istoria, ci și toate ideile morale și religioase din fundamentele spirituale ale rasei, în exprimarea căroro poetul găsește o fermitate ce-i lipsește uneori când e vorba de latura eroică și războinică. Căci, liric înainte de toate, ca și în restul operei sale, poetul se proiectează pe sine în eroi, insuflându-le bunătatea, omenia, duișoia, melancolia chiar, și, mai presus de toate, pietatea religioasă, pudoarea, sensibilitatea feminină zguduită la orice nenorocire, mila față de condiția vieții omenești, de fragilitatea universală, generozitatea frățească pentru toate suferințele, ceea ce face din Vergilius, pe lângă exponentul întregii Antichități, un precursor al Evului Mediu creștin și al sufletului contemporan.

E. LOVINESCU

ENEIDA

CARTEA ÎNTÂI

Cânt luptele viteazului care, izgonit de ursită de pe țărmurile Troiei, și-a pus cel dintâi piciorul pe malurile Laviniului, în Italia. Pe multe mări și pământuri a mai fost zvârlit de urgia zeilor și de mânia neiertătoarei Iunone; multe a avut de pățimit în războaie până să duzeze un oraș și să-și statornicească zeii în Lațiu, leagănul seminției latine, al vechilor domni albanei, al zidurilor înalte ale Romei.

Muză, povestește-mi aceste fapte: povestește-mi mânia zeiței ce l-a silit pe un om cunoscut prin credință să înfrunte atâtea nenorociri și să îndure atâtea neazuri! E cu puțință oare să fie atâtea urgie în sufletele cerești?

A fost odată o cetate străveche, întemeiată de pribegi tirieni, Cartagina, departe, în fața Italiei și a gurii Tibrului, cetate puternică prin bogății și vajnică în războaie, de care se spune că-i plăcea Iunonei mai mult decât toate celelalte, și chiar decât Insula Samos. Aici își avea armele, aici își avea carul și, dacă i-ar fi îngăduit ursita, aici ar fi voit zeița să statornicească domnia lumii. Auzise însă că din sângele troian va ieși un vlăstar ce va răsturna odată și odată cetatea tiriană și că un popor aprig în războaie și stăpân până departe va porni pentru a nimici puterea Libiei; așa hotărâseră Ursitoarele. La teamă i se mai adăuga și amintirea războiului vechi, pe care mai

mult decât alții îl uneltise ea de dragul grecilor la zidurile Troiei. Timpul nu-i ștersese din suflet pricinile mâniei și ale durerii; în fundul inimii îi stăteau și acum săpate amintirea judecății lui Paris, nedreptatea făcută frumuseții ei, neamul nesuferit al troienilor și cinstea adusă lui Ganimede, ce fusese răpit de Iupiter. Întețită de acestea, ea ținea de aceea departe de Lațiu și-i zvârlea pe toate mărilor pe troienii scăpați de mâna danailor și a neînduplecatului Ahile, care băjeneau de mulți ani în voia sorții pe toate mările. Atâta trudă a cerut întemeierea poporului roman!

Abia se depărtaseră de țărmurile Siciliei și-și întinseseră pânzele la vânt, spintecând vioși cu pintenul de aramă al corăbiilor lor spuma sărată a mării, când Iunona, în sufletul căreia mocnea încă vechea rană, își spuse în sine:

— Să mă dau oare bătută și să mă las de la ceea ce am pornit? Să nu pot eu îndepărta pe căpetenia troienilor de la țărmul Italiei? Ursitele mă împiedică. Minerva a putut totuși preface în cenușă flota argienilor și i-a putut scufunda și pe greci în mare numai din pricina vinii ori mai bine a nebuniei unuia dintre dânșii, a lui Ajax, fiul lui Oileu! Ea a aruncat dintre nori trăsnetul cel repede al lui Iupiter și le-a împrăștiat corăbiile, și a răscolit mările cu vânturile. Ea l-a putut înșfăca pe vinovat și l-a făcut să verse flăcări din pieptu-i străpuns, și l-a ținut apoi pe vârful unei stânci! Iar eu, stăpâna zeilor, sora și soția lui Iupiter, mă lupt zadarnic de atâția ani împotriva unui singur popor! Cine o să mai slăvească de acum înaintea puterea Iunonei ori o să-i mai aducă cu smerenie la altare rugăciuni și jertfe?

Frământând astfel de gânduri în sufletul învăpăiat, zeița sosi în Eolia, țara furtunilor, lăcașul de unde pornesc vifornițele. Aici domnește Eol, care, în fundul unei peșteri uriașe, ține sub stăpânirea lui vânturile răzvrătite, furtunile zgomotoase și le încătușează în închisoare. Mânioase, ele freamătă în jurul porților în vuietul muntelui; de pe o stâncă prăpăstioasă, cu toiagul în mână, Eol le domolește neastâmpărul și le potolește mânia. Dacă nu le-ar înfrâna, vânturile ar spulbera în văzduh marea, pământul și cerul înalt; de teamă, atotputernicul tată al zeilor le-a închis în peșteri adânci,

peste care a prăvălit namile de munți și le-a dat un stăpân, care, supus el însuși unor noime, să știe când să le strângă hățurile și când să le sloboadă. La dânsul veni atunci Iunona să i se roage cu aceste cuvinte:

— Eol, ție ți-a dăruit tatăl zeilor și al oamenilor puterea de a împlânzi valurile și de a le umfla cu ajutorul vânturilor. Un neam dușman plutește pe marea tireniană, ducând Ilionul și penanții lui învinși. Dezlănțuie furtunile, scufundă corăbiile ori împrăștie-le și seamănă marea cu leșurile lor. Am paisprezece nimfe frumoase la chip; în schimbul slujbei ce-ți cer, pe cea mai mândră dintr-însele, pe Deiopeea, ți-o voi da cu cununie ca să-și petreacă viața cu tine și să te facă tatăl unei odrasle frumoase.

La acestea Eol îi răspunse:

— Rostul tău, stăpână, e să poruncești, și al meu să ascult. Dacă am vreo putere, ție ți-o datoresc; tu mi-ai dat toiagul domniei și ocrotirea lui Iupiter; tu îmi dai puțința să iau parte la ospetele zeilor și să fiu stăpânul norilor și al furtunilor.

După ce rosti aceste cuvinte, el lovi cu stratul lăncii muntele gol; prin deschizătura făcută vânturile se îmbulziră ca o turmă năvalnică, suflând valvârtej peste pământ. Eurul și Notul, vântul african aducător de furtună, se prăvăliră de-a valma asupra mării și o zguduiră din adâncuri, rostogolind valuri năprasnice spre țărâm. Strigătele oamenilor se amestecară cu scârțâitul odgoanelor. Norii întunecară îndată cerul și lumina zilei și le luară vederea troienilor; o noapte adâncă se lăsă peste mare, cerul bubui și văzduhul strălucea de fulgere dese; moartea apropiată se arătă de pretutindeni privirii corăbierilor. Un fior rece înmuie deodată trupul lui Enea; gemând și ridicându-și mâinile spre cer, el rosti aceste cuvinte:

— Cu cât au fost mai fericiți cei ce au murit sub ochii părinților lor, lângă zidurile înalte ale Troiei! Viteazule între vitejii danailor, o Diomede, de ce n-am murit pe câmpia Ilionului, de ce nu mi-am dat duhul răpus de mâna ta, acolo unde aprigul Hector zace doborât de sulita lui Ahile, unde a pierit voinicul Sarpedon, unde Simoisul rostogolește în valurile lui scuturile, coifurile și cadavrele atâtor viteji!

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i>	5
<i>Prefață de E. Lovinescu</i>	7
CARTEA ÎNTÂI	13
CARTEA A DOUA	35
CARTEA A TREIA	57
CARTEA A PATRA	77
CARTEA A CINCEA	97
CARTEA A ȘASEA	121
CARTEA A ȘAPTEA	147
CARTEA A OPTA	169
CARTEA A NOUA	189
CARTEA A ZECEA	211
CARTEA A UNSPREZECEA	237
CARTEA A DOUĂSPREZECEA	261

ACEASTĂ EDIȚIE A *ENEIDEI* A FOST REDACTATĂ DE DIONISIE PÎRVULOIU ȘI CORECTATĂ DE CRISTINA JELESCU. VOLUMUL A FOST PAGINAT DE ANDREEA DOBRECÎ ÎN MACHETA CREATĂ DE RADU GĂRMACEA, CU CARACTERE MAIOLLA ROMANE, DE RÂND, VERZALE ȘI CAPITĂLUȚE. ILUSTRĂȚIILE, ATÂT CELE DIN INTERIOR, CÂT ȘI CELE DE PE COPERTĂ, AU FOST DESENATE CU TUȘ PE HÂRTIE. LUCRAREA S-A DAT LA TIPAR LA BOOKARTPRINTING SPRE A SE IMPRIMA PE HÂRTIE DE VOLUM TONATĂ DE 80 DE GRAME, ÎN ZIUA DE 22 IULIE A ANULUI 2022, CÂND S-A ÎNTOCMIT ȘI ACEST COLOFON.

